

Torget som diskurs

Centralt beläget i Mongoliets huvudstad Ulaanbaatar ligger ett stort torg. Torget är inte speciellt gammalt då staden vid sekelskiftet 1800-tal till 1900-tal bara hade ca 15 000 invånare, varav det var osäkert hur många som var permanentboende. Staden hette på den här tiden Urga. Det var inte förrän kommunisterna tog makten 1924 som staden fick namnet Ulaanbaatar, vilket betyder röd hjälte eller kamrat.

När jag för första gången kom till Ulaanbaatar i början av 2000-talet möttes jag av torget, som det hade utformats av kommunisterna. Mitt på torget stod en ryttarstaty av befrielsehjälten Dandin Sukhbaatar (1893–1923), den mongoliska motsvarigheten till Lenin (1870–1924). I torgets västra del låg Sukhbaatars och den förre premiärministern Khorloogiin Choibalsans (1895–1952) mausoleum, alldeles framför det monumentala Government House, som inrymmer både parlaments- och regeringslokaler. Choibalsan var kommunistpartiets ordförande (1939–1952) och premiärminister, och han brukade likställas med sin stora förebild Josef Stalin (1878–1953). Ryssarna hade uppenbarligen haft en stark påverkan på mongolerna och transponerat sin egen kommunistiska ikonografi på det mongoliska samhället. Det verkar ha funnits en föreställning om en viss lagbundenhet i ett samhälles transformering från kapitalism/feodalism till kommunism och

att utvecklingen i Sovjetunionen var en generaliserbar process.

Det var nu inte så märkligt eftersom den mongoliska ledningen efter kommunisternas maktövertagande 1924 fick sin utbildning i Sovjetunionen. Dessutom var Mongoliet den första stat dit den ryska revolutionen gick på export. Ryssarna visade ett osedvanligt intresse för den mongoliska utvecklingen, troligen såg de den också som modell för senare export till andra delar av världen.

Man kan säga att torget utgjorde ett slags marxistisk ikonografisk gestaltning av ett slags mikrokosmos, eller ett slags marxistisk Olympus. Här skulle det mongoliska folket få en gestaltning av hur de förväntades att se på världen och sin plats i den. Till häst sitter Sukhbaatar, ideologen, och personifierar Lenin eller rättar sagt, mannen som tar Lenins roll. Att han sitter till häst kan i ett västerländskt perspektiv uppfattas som en krigisk gest snarare än en ideologisk. Men för en mongol är en tänkande människa utan häst en orimlighet, ja rent av en icke-existens. En människa överlevde helt enkelt inte i Mongoliet utan häst. Sukhbaatar till häst symboliserar därför den tänkande och verklighetsförankrade förebilden för den mongoliska revolutionära människan. Sukhbaatar dog redan 30 år gammal (1923) nästan samtidigt som Lenin,

*Figur 1. Sukhbaatarorget med Choibalsans mausoleum 2005, precis före rivningen inleddes.
Källa: Wikimedia 2016.*

och man tvistar än idag om det var förgiftning eller lunginflammation som tog kål på yxhjälten, vilket namnet betyder. Den döde ideologiske hjälten fyller en viktig funktion; han är förhållandevis tom och innehållslös och kan därför fyllas med lämpliga allusioner till vad som är eftersträvansvärt. En levande person är mer besvärlig att hantera och riskerar alltid att agera motsägelsefullt.

Än mer säker ter sig analogin mellan den balsamerade Choibalsan och den likaledes balsamerade Stalin och här är de yttre skillnaderna få. Liksom Stalin gillade Choibalsan att uppträda offentligt i uniform och framstå som ett slags

meta-härförare och strateg. Varken Stalin eller Choibalsan deltog i eller vann personligen några slag, men deras ande svävade liksom över slagfälten. Slagfält som inte alltid enbart inbegrep folk i uniform. Stalin och Choibalsan var dessutom personliga vänner ända till slutet på 1940-talet, då en kontrovers om den Mongoliska folkrepublikens status som självständig stat ledde till en viss antagonism. Choibalsan flyttade då över sina förhoppningar på Mao Zedong (1893–1976), när det gällde att slutgiltigt fastställa Mongoliets internationella status. En politik som visade sig framgångsrik då den ledde till Mongo-

Figur 2. Choibalsans staty utanför Mongoliska nationella universitetet i Ulaanbaatar.
Foto: Ganjurjav Bat-Erdene 2016.

liets formella eller *de facto* självständighet från Kina.

Den diskurs som torget förmedlar är att Mongoliet är en del av den oundvikliga historiskt materialistiska utvecklingen från feodalt till kommunistiskt samhälle. Processen legitimeras genom att de mongoliska motsvarigheterna till de ryska förebilderna förevisas och manifesteras på torget. Sukhbaatar, ideologen och Choibalsan, ledaren. Mongolerna ges då intrycket att de som andra stater i historien har genomgått denna process och nu är det bara för alla andra, ännu icke-socialistiska stater, att följa.

Torget användes annars till militärparader, manifestationer av det socialistiska samhällets olika grupper, som kvinnor, ungdomar och herdar, för att nämna några. Det var kort sagt en samlingspunkt där det mongoliska socialistiska samhället manifesterade sig.

Nu skedde det manifestationer även utanför torget, såsom det faktum att Mongoliet fick sin första man i rymden 1981, Jugderdemidiin Gurragchaa (1947–), som ett bevis på sin utveckling mot en modern socialistisk stat. Denna bedrift hade naturligtvis inte varit möjlig utan tillgång till det sovjetiska rymdprogrammet. Kosmonauten Gurragchaa

möttes naturligtvis av en folkmassa då han återvände efter sin omlopps bana runt jorden till den mongoliska centralpunkten, på torget.

Torget i denna gestaltning hölls relativt oförändrat fram till den händelse som vi brukar kalla Sovjetunionens fall 1991. Detta ändrade radikalt förutsättningarna för mongoliskt samhällsliv. Sovjetunionen hade försett Mongoliet med ca 70 procent av dess statsbudget. Då Sovjetunionen upphörde att existera och ersattes av Ryska Federationen, frös dessa utbetalningar direkt inne. Detta var naturligtvis en nationell katastrof, men här beslöt det regerande partiet, det mongoliska folkets revolutionära parti, MPRP, att man måste agera pragmatiskt.

Hålet måste fyllas, men hur? Frågan hade ett givet svar; Genom utländskt bistånd. MPRP hade förstått att de enda källorna till bistånd förutom Kina, som man har ett komplicerat förhållande till, var västerländskt bistånd. Man förstod tämligen omgående att sådant bistånd kunde man även räkna med från Sydkorea och Japan, men med ett förbehåll: man måste gå med på vad the Washington Consensus föreskrev; bistånd lämnas bara till stater som har demokrati, marknadsekonomi och ett icke-politiserat rättssystem, eller visar klara intentioner och ambitioner av att vara på väg i den riktningen.

Den mongoliska ledningen inledde ett samarbete med oppositionen och startade arbetet med att omforma samhället i sådan riktning att det kunde fortsätta att fungera. Förändringen var stundtals ganska skakig, men man lyck-

ades införa demokrati, där regeringar faktiskt avgick och lämnade över makten då man förlorade ett val. Man lyckades också skapa något slags marknads ekonomi, även om den var stundtals mycket skakig och hemsökt av korruptionsskandaler. Sorgebarnet var den juridiska apparaten som befolkades av domare utbildade under kommunisttiden och relativt okänsliga för begrepp som oberoende domstolar och domare.

För att återvända till torget, så förblev det relativt oförändrat under 1990-talet och 2000-talets första del. MPRP hade ingen önskan att ändra på sin ikonografi, utan tyckte om att deras bild av hur de hade moderniserat staten låg kvar som ett slags metaberrättelse i stadens centrum. MPRP hade ett visst fog för detta, då den stat de tagit över 1924 hade varit ett utvecklade feodalsamhälle och det som existerade 1991 åtminstone bitvis var en modern stat.

Oppositionen hade ett romantiskt förhållande till torget, eftersom det var där de hade inlett sina protester mot regimen, i form av så kallade sit-ins, där man helt enkelt satte sig på torget i protest tills man blev bortburen. Den demokratiska rörelsen hade börjat som en respons på frigörelseprocesserna i Central- och Östeuropa under 1989. Mongoliets nuvarande president, Tsakhia Elbegdorj (1963–), började sin politiska karriär där. Under perioden 1989–1991 gick det stundtals ganska våldsamt till på torget och förändringen till samarbete mellan MPRP och oppositionen var en veritabel U-sväng. Numera har torget av många anledningar utvecklats till ett levande torg där alltifrån folkliga

Figur 3. Tsakhia Elbegdorj protesterar på Sukhbataar-torget i december 1989. Källa: Wikipedia 2016.

manifestationer och protester till statliga evenemang utspelar sig.

Här höll Elbegdorj sitt avslutande valtal inför det senaste presidentvalet 2013. På torget visades den taborosaurus, ett slags tyrannosaurus, upp som illegalt forslats ut från Mongoliet under 1990-talet och sedan återfunnits då den lagts ut för försäljning i USA.

Vanliga dagar flanerar Ulaanbaatars invånare på torget och en viss turistinriktad kommers förekommer också. Mongoliska herdar tar sig ibland in på torget och slår upp sina gerar, dvs de traditionella mongoliska nomadtälten, för att protestera mot ett lagförslag som uppfattas som hotande deras försörjning.

Nuförtiden uppfattar landsortsbefolkningen det som politikerna i Ulaanbaatar företar sig och beslutar om, som i största allmänhet skadligt för deras hälsa, ekonomi och deras barns möjlighet till skolgång. De gamla minns att så var det inte under MPRP:s enpartidiktatur. Därför röstar landsortsbefolk-

ningen radikalt annorlunda än folket i Ulaanbaatar, Darkhan och Erdenet, de tre största städerna. På torget visar man sitt missnöje.

Saker och ting började dock ändra sig rent fysiskt under 1990-talet. Under kommunisttiden hade det varit otänkbart att nämna eller på något sätt hedra den mest kände mongolen av dem alla; Djingis Khan (1162–1227). Detta förhållande ändrade sig efter 1991 och han började nämnas i en allt högre frekvens. Utländska biståndsarbetare konfronterades ibland med argument om hur Djingis skulle ha gjort och det måste man säga att den diskursen behärskade de inte fullt ut.

Samtidigt skedde omvälvande förändringar av mongolisk politik när MPRP förlorade makt till TS Elbegdorjs mer liberala parti, MNDP, Mongoliska nationella demokratiska partiet. I parlamentsvalet 2008 vann MPRP över MNDP, med aldrig tidigare skådade kravaller som följd. I valets efterföljd brän-

*Figur 4. Djingis Khans torg i Ulaanbaatar 2016, Sukhbaatars staty i förgrunden.
Foto: Ganjurjav Bat-Erdene 2016*

des MPRP:s partihögkvarter ner, egendom förstördes och fem människor miste livet. Armén återställde på ett förtjänstfullt sätt ordningen. I presidentvalet 2009 valdes Elbegdorj till president framför MPRP:s kandidat.

Flygplatsen fick namnet Djingis Khan Airport. Restauranger tog namn som Djingis Mongolian Barberque. I matvarubutikerna bytte vodka- och ölsorterna namn till Djingis. Tidigare hade den så kallade Kosmonautvodkan varit den bästa, men nu ersattes den med en aldrig sinande ström med Djingisalternativ. Ett slags höjdpunkt blev då Djingis Khan utsågs till "the Man of the Millennium" i Washington Post 1995, en händelse som var stor i Mongoliet.

I mitten av 00-talet lyckades man lösgöra medel för en upprustning av Government House, ca 10 miljoner USD. Dessa pengar användes till att inledningsvis riva Sukhbaatars och Choibalsans mausoleum 2005 och förändra själva fronten på byggnaden. Allt iordningställdes för att vara klart till 800-års jubileet av Djingis Khans upphöjelse till storkhan 1213.

Fronten gjordes antiklik med jättelika pelare, med kapital i guld och mellan dessa pelare placerades ett antal statyer. I mitten tronade Djingis Khan, på hans högra sida hans son och efterträdare Ögodei Khan och till vänster mannen som betvingade och erövrade Kina, Kubilay Khan. Mellan dessa giganter stod ryttarstatyer av mongoliska office-

rare i klassisk stridsmundering. Förändringen var genomgripande. Man ville helt enkelt byta berättelse eller om man så vill diskurs.

Vilken är då denna diskurs? Vilken är den berättelse mongolerna vill berätta? Djingis Khan valdes till "Man of the Millennium" för den betydelse han haft i världshistorien. De processer som han satte igång och hur de kom att förändra världshistorien. Ögodei är hans något mindre lyckade efterföljare, även om hans död stoppade mongolinvasionen i Europa. Kubilay är mannen som slutgiltigt besegrade Södra Song och gjorde sig till härskare och kejsare av Kina, förutom att vara storkhan. Dessa män inledde och skapade en 170 år lång mongolisk världsdominans. Djingis är flankerad av mongoliska officerare till häst, vilket är ganska naturligt i detta land med fem gånger fler hästar än människor.

Den kinesiska dynasti som följde den mongoliska Yuan dynastin, Ming (1368–1644) gick mycket grundligt till väga för att radera alla spår och möjligheter för mongolerna att återta makten. Hela den kinesiska muren är en påminnelse om Mings skräck för mongoliska invasioner. Därför är torgets diskurs en diskurs om svunnen storhet och ett imponerande arv att vara stolt över. I den meningen är torgets gestaltning nationalistisk. Något som är ganska bisarrt då det minner om Djingis Khans kosmopolitiska styre.

Rekonstruktionen av torget innebär således att ta bort den importe-

rade ryska ikonografen och ersätta den med en genuint mongolisk. Västerländska biståndsarbetare brukade betrakta monumentet med förundran och ställa sig den stilla frågan: – Fanns det inget bättre sätt att använda pengarna på? Jag har dock aldrig hört någon mongol på allvar ifrågasätta detta.

Historien med torgets förändring slutar emellertid inte här. Då jag återvände till staden och torget 2013, fann jag, kanske inte helt förvånande, att Sukhbaatarorget hade bytt namn till Djingis Khans torg.

Cirkeln tycks vara sluten, och kommunisternas berättelse slutgiltigt raderad, så när som på en liten detalj; Sukhbaatars ryttarstaty. Men det är väl bara en tidsfråga innan den försvinner också. Eller är det hästen som kommer att rädda Sukhbaatar?

Referenser

- Bat-Erdene, Ganjurjav 2016: Choibalsans staty utanför Mongoliska nationella universitetet i Ulaanbaatar.
- Bat-Erdene, Ganjurjav 2016: Djingis Khans torg i Ulaanbaatar 2016, Sukhbaatars staty i förgrunden.
- Wikimedia 2016: Sukhbaatarorget med Choibalsans mausoleum 2005. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:suhbataar_square_n_mausoleum.jpeg] 24 augusti 2016.
- Wikipedia 2016: Tsakhia Elbegdorj protesterar på Sukhbaatarorget i december 1989. [https://en.wikipedia.org/wiki/Tsakhagiin_Elbegdorj#/media/File:Elbegdorj.JPG] 24 augusti 2016

Berndt Brikell, Universitetslektor i Statsvetenskap, Jönköpings universitet.

Mejl: Berndt.Brikell@ju.se